नादिसरेचयम् । मरीचारामयश्चांश्च पुरश्चरणदीपके । व्रतारम्भप्रतिष्ठे च अष्टाहारम्भप्रवेशने । प्रतिष्ठारम्भणे देवक्रूपादेर्वर्जयन्ति च । द्वादशद्विवसाश्चे जीवस्य मार्गवस्य च । द्वादशप्रतिमेकस्मिन्ते पादाक्षे द्वादश क्रमात् । अस्तात् प्राक् परयोः पक्षं गुरोर्वार्द्धकवासते । पक्षं दृष्टो मकाक्षे तु भृगुर्वाजी दशाधिकः । पादाक्षे तु दशाहानि दृष्टो बालो दिनत्रयम्" । सिंहस्थ गुरौ विशेषस्तु ज्योतिःकौमुद्याम् "गङ्गकन्या उत्तरे तीरे गिरिराजस्य दक्षिणे । सिंहस्थं मकरस्थश्च गुरुं यत्नेन वर्जयेत्" इति । अथ व्रतानुष्ठानं तत्र देवलः 'अभुक्त्वा प्रातराहारं स्नात्वाचम्य समाहितः । सूर्यादिदेवतास्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेत्' । अत्र प्रातर्व्रतमाचारेदित्यन्वयः ततश्चाहारमभुक्त्वा इति पूर्वदिने एकभक्तं कृत्वा इत्यर्थः । द्विवाराशनभोजनयोरेकतरनिषेधस्यैकतरस्यावश्यकत्वात् । अष्टोपवासकरणे जाबालेयः "यो अष्टौ त्वा व्रतं मोहात् नाचरेत् कामसोहितः । जीवन् भवति चाण्डालो मृतः श्वा चैव जायते" । अत्र प्रायश्चित्तमाह शाम्बपुराणम् "मोहानुमोहात् प्रमादाद्वा व्रतभङ्गो भवेद्यदि । उपवासत्रयं कुर्यात् कुर्याद्वा नेयसूक्तनम् । प्रायश्चित्तमिदं कृत्वा पुनरेव व्रती भवेत्" । [illegible] तेन सूक्तनम् कुर्यादित्यर्थः । प्रमादात् व्रतदिवसे प्रतिप्रसवमाह देवलः "सर्वभूतभयं व्याधिः प्रमादो गुरुभाषणम् । अव्रतघ्नानि कथ्यन्ते व्रतदेवानि शास्त्रतः" । आरम्भानन्तरमशौचं न प्रतिबन्धकम् "व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमेऽर्चने जपे । आरब्धे सूतकं न स्यादनारम्भे तु सूतकम्" विष्णुः । व्रतारम्भः सङ्कल्प एव तत्रैवोक्तः । आरब्धव्रतस्य समापनं विना मरणे तत्फलप्राप्तिरपीत्याहाङ्गिराः "बोधदर्शे चरेद्धर्मसमाप्तस्तो यदि । स तत्पुण्यफलं प्रेत्य प्राप्नोति मनुरब्रवीत्" । प्रेत्य परलोके । अयञ्चो जलादिपाने दोषाभावमाह बोधायनः "अष्टौ तान्यव्रतघ्नानि आपो मूलं फलं पयः । हविर्ब्राह्मणकाम्या च गुरोर्वचनमौषधम्" । गर्भिण्यादौ विशेषमाह शाम्बपुराणम् "गर्भिणी सूतिका नक्तं कुमारी च रजस्वला । यदा शुद्धा तदान्येन कारयेत् क्रियते तदा" । अशुद्धा पूजादिकं कारयेत् कायिकमुपवासादिकं यदा अशुद्धाशुद्धा वा स्वयं कुर्यात् । उपवासात्मकौ नक्तं कुर्यात् । "उपवासेष्वशक्तानां नक्तं भोजनमिष्यते" इति वचनात् । व्रतदिने वस्त्रान्याह हारीतः "पतितपाषण्डतार्किकसम्भाषाभाषणादिकं उपवासदिने वर्जयेत्" । तथा कूर्मपुराणम् "दक्षिणाभाव्यं स्तुतिं पतितस्य रजस्वलाम् । न स्पृशेद्भाषेत नेक्षेत हरिवासरे" । व्रतानुष्ठानकालस्य तत्तत्तिथिविहितपूजाप्रधानकालपूर्वाह्णे प्राप्तितिथ्यादौ यथा नरसिंहपुराणम् "देवतानां तु पूर्वाह्णे मनुष्याणां तु मध्यमे । अपराह्णे पितॄणां तु कार्याण्येतानि यत्नतः" इति तथा स्मृतिरपि पूर्वाह्णो वै देवानां मध्यन्दिनं मनुष्याणामिति" । उभयदिने पूर्वाह्णव्याप्ते विशेषवचनं विना युग्मादिवचनादव्यवस्था" । संक्रान्तिनिमित्तं तत्तत्संक्रान्तिपुण्यकाल एव कार्यम् । "त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः" इत्युक्तेः संक्रान्तिकालस्यातिसूक्ष्मत्वेन कर्मानर्हतया संक्रान्तिपदस्य लक्षणया तत्परत्वात् । अत्र तु "हरिकस्य तु संक्रान्त्यां पुत्रकामा व्रतं चरेत्" इति भविष्यपुराणीयेन कार्त्तिकेयव्रतस्य संक्रान्तिविहितत्वेऽपि "सायंकाले समारोप्य प्रातःकाले विसर्जयेत्" इति भविष्यपुराणीयेन पूजाया रात्रिमात्रकर्त्तव्यत्वाभिधानात् षट्कोपवासस्य चाष्टोरात्रसाध्यतया पुण्यकाले तद्दिनत्वात् तद्युक्ताष्टोरात्र एव कर्त्तव्यत्वम् । ततश्च संपूर्णार्द्धरात्रात् परं हरिकसंक्रान्तौ परदिने पूर्वयामद्वयस्य पुण्यकालत्वेन तद्युक्ताष्टोरात्र एव कार्त्तिकेयव्रतं कर्त्तव्यम् दिवा तदङ्गस्नानादेः व्रतत्वेन प्रातरोरात्राहोत्वात् तदङ्गोपवासस्य प्रातरारात्राहोत्वाच्च । उक्तान्यव्रतेषु युग्मवचनेन शुक्लपक्षकृष्णपक्षादिभेदेन वा तिथिविवेकोक्ता व्यवस्थाऽनुसरणीया ।

व्रतप्रतिष्ठाकालस्य पूर्वोक्तेन "गुरोर्भ्गोरस्तवाक्ये वार्द्धक्ये सिंहगे गुरौ" इत्यादिवचनोक्तगुरुशुक्रास्तमयादिभिन्नः शुद्धसमय एव कालः । तत्र "सर्वेषूक्तेषु कर्त्तव्या प्रतिष्ठा विधिना बुधैः । फलार्थिभिस्तप्रतिष्ठं यस्मात्तिष्ठफलमुच्यते" इति कृष्णशौनकीयवचनेऽकरणे निष्फलत्वश्रुतेः प्रतिष्ठा नित्या सा च न व्रताङ्गं किन्तु कर्मान्तरम् । "समाप्ते तु व्रते तत्र प्रतिष्ठा तदनन्तरम्" ब्रह्मपुराणात् । इत्यस्य तद्दिनेऽशौचादौ यथा न कालानुष्ठानं तथा समयाशुद्धावपि नानुष्ठानम् । यत्तु "समाप्ते तु व्रते तत्र प्रतिष्ठा तदनन्तरम् । न कालनियमस्तत्र तत्र विघ्ने परावृत्तिः" इति तत्सम्पूर्णदिवसे समयाशुद्धावपि प्रतिष्ठाविधायकं वचनं तत्र कामधेनुकल्पतरुकारादिभिरविचितत्वादनादरम् । अत्र व्रत